

Αναβαθμοί της ελευθερίας στην ποιμαντική σχέση

Υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να αναρωτιόμαστε για τη θέση της ελευθερίας στην ποιμαντική σχέση. Λίγο επειδή ο Χριστός μας προειδοποίησε πως η αλήθεια θα μας ελευθερώσει (Ιω. 8: 32), λίγο επειδή ο ποιμένας (ως κάποιος που υποτίθεται ότι ελευθερώθηκε μέσω του Χριστού) εύλογα θα αισθανόταν ως αποστολή του να ελευθερώνει άλλους.

Αλλά ο Ντοστογιέφσκυ μας έδειξε πως οι συνθήκες δεν είναι ποτέ ομαλές και πως τίποτε δεν είναι αυτονόητο. Ο μονόλογος του Μεγάλου Ιεροεξεταστή παραμένει στους αιώνες αξεπέραστο δείγμα του πώς μια οξυδερκής διάνοια κατάφερε να συλλάβει το κατ' εξοχήν παράλογο: ο χώρος της υπεσχημενης ελευθερίας να μετατρέπεται σε μηχανισμό σκλαβιάς. Και μάλιστα ενίοτε με την πρόθυμη συναίνεση των ίδιων των πιστών!

Ο Χριστιανισμός του ψυχισμού δεν είναι ο Χριστιανισμός των δογμάτων. Ο τρόπος με τον οποίο βιώνεται το μήνυμα του Χριστού στην περιοχή των ψυχικών αναγκών κάποιου δεν συμπίπτει κατ' ανάγκη με την λεκτική θεολογική διακήρυξη για την οποία ο ίδιος άνθρωπος καμαρώνει. Για τον λόγο αυτό η ανελευθερία στην ποιμαντική σχέση δεν αφορά σε κάποιους άλλους μακρινούς, αλλά σε αυτή καθαυτή την εγχώρια ορθόδοξη εκκλησιαστική καθημερινότητά μας.

Θα προσπαθήσω να διακρίνω τέσσαρες αναβαθμούς στην κλίμακα της ελευθερίας, κλίμακα την οποία το ποιμαινόμενο υποκείμενο πασχίζει να ανέβει, ή τουλάχιστον προορίζεται να ανέβει προκειμένου να εκπληρώσει η ποιμαντική τον σκοπό της. Η σειρά απαρίθμησής τους αντιστοιχεί σε μια σχετική νομοτέλεια: όπως θα διαπιστώσουμε, είναι αδύνατο να κατακτηθή κάποιος από αυτούς αν δεν εμπεδωθή προηγουμένως ο προηγούμενος.

Α) Ελευθερία από εξωτερικούς ποιμαντικούς καταναγκασμούς.

Θα έπρεπε να είναι στοιχειώδες, αλλά δεν είναι. Ο Παύλος ήταν πάντα φιλακόλουθος και υπάκουος στην εξομολόγηση. Η μόνη περίπτωση που αντέδρασε για λίγο ήταν όταν για πρώτη φορά ο πνευματικός του του υπέβαλε την ιδέα πως κάνει για μοναχός. Καθώς δεν επέμεινε στην αντίδραση του έγινε τελικά μοναχός κοντά στον ίδιο αυτόν πνευματικό και λίγα χρόνια αργότερα χρειαζόταν να παίρνει ηρεμιστικά. Ο εκνευρισμός του και η κατήφειά του έβρισκαν πάντοτε τις αναμενόμενες απαντήσεις: 'πειρασμός', 'πόλεμος του πονηρού'.

Το φάσμα των εξωτερικών καταναγκασμών στην ποιμαντική σχέση είναι ευρύτατο. Καλύπτει τον βασικό προσανατολισμό ζωής (γάμος ή μοναχισμός), το πρόσωπο του/της συζύγου, τον αριθμό των παιδιών, τον τόπο κατοικίας, συμπεριφορές προς τρίτους (ποιους θα πρέπει να έχουν φίλους και ποιους όχι), την προτίμηση προς ορισμένα πολιτικά κόμματα κ.π.ά. Ιδιαίτερη μνεία θα ήθελα να κάνω εδώ των περιπτώσεων άμεσου εκβιασμού προς τεκνογονία μέσω της απειλής στερήσεως της Θεία Κοινωνίας. Συναντά κανείς ήδη πολύτεκνους γονείς, σχετικά νέους, ευλαβέστατους, εξουθενωμένους σωματικά και ψυχικά, οι οποίοι δηλώνουν αδιανόητο να σταματήσουν να κάνουν παιδιά, αν και θα το ήθελαν, επειδή δεν αντέχουν τον αποκλεισμό από τη Θεία Κοινωνία ο οποίος αναπόφευκτα θα ακολουθήσει...

«Είναι ανάγκη ο ίδιος ο άνθρωπος να διατεθή ελεύθερα στην αιωνιότητα», μάς θυμίζει ο γέροντας Σωφρόνιος.¹ Όταν ο πνευματικός δεν μπορεί ή δεν θέλει να το σεβαστή αυτό, είναι σημάδι πως αυτός ο πνευματικός αδυνατεί ο ίδιος να διατεθή ελεύθερα στην αιωνιότητα, σύμπτωμα ότι *δεν αντέχει τη δική του ελευθερία*. Με το να καταπιέζει τους πιστούς πέτυχε να προβάλει τον εσωτερικό 'εχθρό' κάπου έξω και να ανακουφιστή από το άγχος, με τίμημα τον (ενίοτε μόνιμο) αποκλεισμό του από την αυτογνωσία. Επίσης ο καταπιεστικός πνευματικός συνηθίζει και άλλες προβολές, όταν για παράδειγμα προσπαθεί να φτιάξει τον εξομολογούμενο όπως θα ήθελε να έχει γίνει ο ίδιος. Και αντί λοιπόν σε αυτόν τον αφάνταστα μπλεγμένο άνθρωπο, που προχωρεί στα τυφλά, να του παρασχεθή μια εντατική ψυχολογική και πνευματική φροντίδα, έγινε δεκτός στην ιερωσύνη και τέθηκε 'επί την λυχνίαν'...

Β) Ελευθερία από ενδοψυχικούς ασυνείδητους καταναγκασμούς

Εμπειρία που μου εξωτερίκευσε πνευματικός: η Όλγα έρχεται για εξομολόγηση από τα 15. Ξαφνικά, στα 23 της, ξεκινά λέγοντας: 'Πάτερ, δεν μπορώ πια να σας κάνω υπακοή'!

Εύλογα ακολούθησε η απορία του: 'Πότε σου ζήτησα να μου κάνεις υπακοή;' Πράγματι αυτός ο πνευματικός πιστεύει στην ελευθερία των ανθρώπων. Χρειάστηκαν αρκετές συζητήσεις και κάποιος χρόνος για να καταλάβει η Όλγα ότι το ξέσπασμά της είχε να κάνει με το πώς αντιλαμβανόταν αυτή τόσα χρόνια το δήθεν 'καθήκον' της και τις δήθεν προθέσεις του πνευματικού της. Πρώτο παιδί της οικογένειας, εξοπλισμένη με αυστηρό υπερεγώ, δυσκολεύθηκε να διακρίνει πότε και πώς πίεζε τον εαυτό της και έπνιγε τις επιθυμίες της

¹ *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστι*, σ. 185.

στο όνομα της καλής εντύπωσης και της απροθυμίας να αναλάβει την ευθύνη της ιδιοπροσωπίας της. Στα ελλείμματα του πνευματικού καταγράφεται η αδυναμία του να αντιληφθή αυτή την αυτόβουλη καταστολή μιας ψυχής που προθυμοποιείται να γίνεται 'βασιλικώτερη του βασιλέως'.

Ο γέροντας Σωφρόνιος διέκρινε αυτή την διαβάθμιση: «Το πρώτο γνώρισμα της ελευθερίας είναι η απροθυμία μας να εξουσιάζουμε οποιονδήποτε. Η επόμενη βαθμίδα είναι η εσωτερική μας χειραφέτηση από την εξουσία των άλλων πάνω μας»². Αν η περίπτωση αυτή ανήκει στις εύκολα ιάσιμες και χωρίς σοβαρές επιπτώσεις, αξίζει να σταθούμε σε εκείνους που είναι τόσο βαριά αλλοτριωμένοι, ώστε αναζητούν σκόπιμα ή πνευματικό που καλλιεργεί την ανελευθερία ή οποιονδήποτε άλλον πνευματικό τον οποίο όμως εξωθούν διαρκώς σε πιεστικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντί τους, μέσα από μια μαζοχιστική υποδομή. Εδώ δεν καταπιέζει ο πνευματικός αλλά οι ανάγκες του ψυχισμού οι οποίες δεν έχουν σε καμία υπόληψη το αυτεξούσιό τους. Ο εχθρός βρίσκεται μέσα από τα τείχη, γι' αυτό και είναι δυσκολώτερα αντιμετώπισιμος.

Το τρομακτικό άγχος μπροστά στην ελευθερία (και στη συνακόλουθη ευθύνη) γίνεται πολυμήχανο και εφευρετικό. Ο άνθρωπος τότε πρόθυμα υποδουλώνεται στις άμυνές του, αρκεί να γευτή την ασφάλεια της παλινδρόμησης προς τους πρώιμους και γνώριμους 'παραδείσους' όπου κάποιος άλλος σκέφτεται και αποφασίζει αντί γι' αυτόν. Άλλοτε η ψυχοπαθολογία αυτή αποτελεί συνέχεια της οικογενειακής δομής. Άλλοτε στηρίζεται εξ ολοκλήρου στη ενοχή. Άλλοτε πηγάζει από φόβο προς τις επιθυμίες και τα συναισθήματα, δηλαδή προς το 'παθητικόν' μέρος της ψυχής. Όποια και να είναι η συγκεκριμένη αιτία, σημασία έχει πως ο ψυχισμός δεν αντέχει το θεόσδοτο δώρο της ελευθερίας, ούτε στον εαυτό του ούτε και στους άλλους. Αυτό το δεύτερο έχει ως αποτέλεσμα να εξανίσταται ο ψυχισμός εναντίον εκείνων που δείχνουν να απολαμβάνουν τη ελευθερία τους, είτε εντός είτε εκτός Εκκλησίας. Ο πειρασμός του φθόνου είναι προφανής.

Εννοείται ότι στα πλαίσια αυτής της ασυνείδητης ανελευθερίας δεν μπορεί να γίνει λόγος για γνήσια πνευματική ζωή που θα αποδώσει καρπούς κατά Θεόν. Μόνο σε συμμόρφωση μπορούμε να ελπίζουμε. Ανήκει στην αποστολή του πνευματικού να αντιληφθή τη διαφορά μεταξύ συμμόρφωσης και εκούσιας αυτοπαραδόσης στον Χριστό με αγάπη και εμπιστοσύνη. Έτσι καθίσταται αναγκαία και πάντοτε

² ό.π, σ. 184.

επίκαιρη η συζήτηση για το κατά πόσο ο ίδιος ο πνευματικός έχει κατακτήσει στην πράξη αυτή τη διάκριση και συνεπώς για το τι είδους εσωτερικευμένο αντικείμενο αποτελεί γι' αυτόν ο Θεός.

Γ) *Ελευθερία από τα πάθη.*

Οι προηγούμενοι δύο αναβαθμοί ανήκουν στο ψυχολογικό επίπεδο, καθορίζονται δηλαδή από τις ενδοψυχικές αναπαραστάσεις και στοχεύουν σε μεγαλύτερη ωριμότητα και ψυχική υγεία. Με τους δύο που ακολουθούν εισερχόμαστε στην οντολογική σφαίρα στην οποία η ελευθερία παράγει πνευματικά αποτελέσματα.

Ο Θεόφιλος είναι πια στα 67 του. Ανέκαθεν θυμώδης, τραχύς και ανυπόμονος, τώρα δεν αναγνωρίζει τον εαυτό του. Έχει αποκτήσει ηρεμία και υπομονή, καθώς έχει από πολλά χρόνια μπει σε εντατική πνευματική προσπάθεια. Με τη συστηματική μελέτη και τη διαρκή προσευχή έχει επιτύχει ασυνήθιστη μετάνοια. Η θεραπεία από την δουλεία των παθών φαίνεται τώρα να είναι αξιόπιστη, καθώς δεν εκρήγνυται ούτε εσωτερικά όταν δίνονται αφορμές, κάτι που όπως γνωρίζουμε συμβαίνει στην επιφανειακή συγκάλυψη των παθών. Ο Θεόφιλος ποθούσε να θεραπευθή από τα πάθη του αλλά ως νέος δεν ήξερε πώς να το επιτύχει.

Υπάρχει στην εποχή μας πλούσια βιβλιογραφία γύρω από τα πάθη και την θεραπεία τους, αλλά ίσως είναι καιρός να δούμε συγκεκριμένα πώς αυτή εφαρμόζεται στην πράξη. Αν και πλήθος ανθρώπων γύρω μας εξομολογούνται και κοινωνούν, δε νοιώθω πως η ελευθερία από τα πάθη αποτελεί συστηματικό ποιμαντικό στόχο. Ακόμη χειρότερα, όταν το ζήτημα έρχεται στους υποψηφίους και στους κληρικούς, βλέπει κανείς ενέργειες που τον κάνουν να αναρωτιέται αν η Εκκλησία επιθυμεί πράγματι την ελευθερία των ανθρώπων από τα πάθη τους, ή μήπως αντίθετα τους εξωθεί σε αυτά. Πολλές πράξεις του εκκλησιαστικού οργανισμού φαίνονται να υποδαυλίζουν τα πάθη της φιλαργυρίας, της φιλοδοξίας, της αρχομανίας, και της ευμάρειας. Μοιάζει σαν να υπάρχουν δύο Εκκλησίες, η ποιμαντική και η διοικητική, που κινούνται παράλληλα και ασύμβατα μεταξύ τους, χωρίς να συμερίζονται η μία τους στόχους της άλλης.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι, ακόμη και πνευματικοί που εργάζονται φιλότιμα για την ελευθερία του πιστού από τα πάθη του, είναι πιθανό να αποτύχουν στο βαθμό που έχουν γοητευθή από έναν συγκεκριμένο εξομολογούμενο και επομένως έχουν ψυχολογικά εξαρτηθή από αυτόν. Αν ελέγχονται και κυβερνώνται από αυτόν, είναι ανέφικτο να τον βοηθήσουν να θεραπευθή. Στην περίπτωση αυτή η ψυχολογική

ανελευθερία του πνευματικού εκβάλλει σε πνευματική ανελευθερία του πιστού, δειγμα και αυτό της στενής σύνδεσης πνευματικού και ψυχολογικού στον άνθρωπο.

Δ) Ελευθερία από τον ίδιο τον εαυτό.

Ο αναβαθμός αυτός θα έλεγα ότι αποτελεί το υπέρτατο σκαλί της ελευθερίας εκείνης η οποία απαιτείται από ποιμένα και ποιμαινόμενο. Ενώ ο προηγούμενος ελευθερώνει από διαβλητές πραγματικότητες, ετούτος υπερβαίνει ακόμη και τις φυσιολογικές και αδιάβλητες μέριμνες του ανθρώπου, όπως η αυτοσυντήρησή του. Και το επίτευγμα αυτό δεν περιορίζεται μόνο στην υλική σφαίρα, αλλά μπορεί να εκτείνεται και στα πνευματικά αγαθά, όπως η σωτηρία. Θα προσκομίσω μόνο τη φράση που διάβασα και της οποίας δεν θυμάμαι την πατρότητα: 'Ο πνευματικός πρέπει να είναι αποφασισμένος να πάει και στην κόλαση ακόμη για χατήρι του εξομολογουμένου'.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι ο αναβαθμός ετούτος δεν εισηγείται την μηδενιστική αυτοεξαφάνιση αλλά εμπεριέχει την αυταπάρνηση, σε όσες πτυχές και παραλλαγές είναι ανθρωπίνως αυτή δυνατό να κλιμακωθεί. Είναι συνώνυμος της αγάπης εκείνης της οποίας δεν έχει κανείς μεγαλύτερη για να δώσει τη ζωή του υπέρ των φίλων του (Ιω. 15: 13). Για την ακρίβεια, είναι η κατάσταση εκείνη στην οποία ο ποιμένας και ο χριστιανός τους βλέπουν όλους ως φίλους.

Κατά τον γέροντα Σωφρόνιο, «η αγία αυτή ελευθερία είναι δυστυχώς άγνωστη στην πλειονότητα των ανθρώπων... Παντού διεξάγεται αγώνας για ελευθερία και ανεξαρτησία, αλλά μετά βίας βρίσκεται άνθρωπος στον οποίο αποκαλύφθηκε το μυστήριο της ελευθερίας των τέκνων του Επουράνιου Πατέρα». ³ Πράγματι, απαιτούνται απίστευτα ποσά οντολογικής ελευθερίας για να δεις όλους τους ανθρώπους ως φίλους, ή έστω ως κάποιους για τους οποίους αξίζει να απαρνηθείς τη δική σου ελευθερία ή να θυσιάσεις την αυταρέσκειά σου. Πόσο ασκείται μια τέτοια ποιμαντική αγωγή; Και όταν ασκείται, πόσο επιτυγχάνει να λάβει υπόψη το προαπαιτούμενο των ψυχολογικών ορίων; Εντύπωσή μου είναι πως η αυταπάρνηση συνήθως ευνοείται πρωθύστερα, πριν δηλαδή διαμορφωθεί ένας στέρεος και ασφαλής ψυχισμός. Αλλά μόνο ένας ψυχισμός που έχει όρια είναι σε θέση να δίνεται χωρίς όρια.

*

³ ό.π., σ. 185.

Όλα όσα προηγήθηκαν μας φέρνουν αντιμέτωπους με καίρια και επιτακτικά ερωτήματα για τα οποία δεν έχω απαντήσεις αλλά προτιμώ να τα εκθέσω στην κοινή αγωνία και μέριμνα:

A) *Τι είδους ποιμένες προετοιμάζουμε –και πώς- ώστε να είναι σε θέση να προαγάγουν αυτούς τους βαθμούς ελευθερίας; Υπάρχει κάποια υποτυπώδης μέριμνα να ‘κατασκευάσουμε’ πνευματικούς τέτοιους που θα ‘γεννούν’ μέσα από την καρδιά τους ψυχολογική και οντολογική ελευθερία, στην οποία θα καλούν τους πιστούς να μεταλάβουν; Τι φαντάζεται ο υποψήφιος κληρικός ως ποιμαντικό και εξομολογητικό έργο και ποιαν αποστολή έχει ο επίσκοπός του και ποιά οι θεολογικές και εκκλησιαστικές σχολές, ως προς τον χειρισμό αυτών των προσδοκιών; Υφίσταται, άραγε, κάποια σύνδεση αυτής της προετοιμασίας με την ψυχολογία (και την ψυχοπαθολογία) του εκκλησιαστικού οργανισμού και τον τρόπο με τον οποίο αυτός λειτουργεί;*

B) *Τι γίνεται με τις περιπτώσεις εκείνες που ο Θεός έφερε στον πνευματικό κάποιον ο οποίος είναι πιο ελεύθερος από εκείνον; Ή που έχει τις ψυχολογικές προϋποθέσεις να είναι πιο ελεύθερος; Με άλλα λόγια, τι σημαίνει πρακτικά ότι ενίοτε ο εξομολογούμενος είναι ωριμότερος από τον εξομολόγο; Θα τον αξιοποιήσει ο πνευματικός ώστε να ανέβει και αυτός ή θα τον αναγκάσει να συμβιβαστή και να υποχωρήσει στο δικό του επίπεδο;*

Πόσες άραγε από τις περιπτώσεις ανθρώπων που αποχώρησαν από τον συγκεκριμένο πνευματικό μετά την πρώτη φορά(ή την δέκατη) εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία; Πόσοι αποφάσισαν να θυσιάσουν τη σχέση αυτή (και πιθανόν μαζί και τη σχέση με τον Χριστό) προκειμένου να διαφυλάξουν την ελευθερία τους; Θα μπορέσουμε ποτέ να βρούμε έναν μηχανισμό ανατροφοδότησης ώστε να αντλήσουμε πληροφορίες σχετικά με την διαρροή πιστών από την ποιμαντική σχέση; Όπως έχουν σήμερα τα πράγματα, η εξομολόγηση και η ποιμαντική συμβουλευτική συνιστούν χώρους απαραβίαστους σε οποιονδήποτε τρίτον, κάτι που φέρνει μαζί του πολλά θετικά αλλά που συνοδεύεται και από τα δεινά, αφ’ ενός της ανεξέλεγκτης ασυδοσίας και αφ’ ετέρου του απόλυτου σκότους που τις καλύπτει.

Γ) Είτε το αποτέλεσμα της ποιμαντικής σχέσης είναι η ελευθερία είτε η ανελευθερία, κεντρικός μηχανισμός παραμένει ο λόγος. Και για να ελευθερωθή και για να υποδουλωθή ο άνθρωπος χρησιμοποιούνται λόγια, ανθρώπινα και θεϊκά. Μερικές φορές μάλιστα τα ίδια λόγια μπορούν να χρησιμοποιηθούν αμφίστομα! *Ποιες ερμηνευτικές προσεγγίσεις λοιπόν θα μεταχειριστούμε προκειμένου να αποτρέψουμε*

τη βεβήλωση του λόγου; Πώς θα κατανοούμε και κυρίως πώς θα κοινωνούμε στον λόγο ώστε και να προλάβουμε και να θεραπεύσουμε τη στρέβλωσή του;

Εδώ τα πράγματα δεν είναι απρόσιτα και κρυμμένα όπως στην εξομολόγηση. Ο εκκλησιαστικός λόγος εκφέρεται και δημόσια, είτε ως κήρυγμα είτε ως γραπτό. Τό κήρυγμα επίσης ελευθερώνει και υποδουλώνει. Πώς περιμένουμε λοιπόν από κάποιον που ήδη έχει δώσει δείγματα αλλοτριωμένου λόγου να είναι ελευθερωτικός στην κατ' ιδίαν ποιμαντική; Αντιλαμβάνεσθε πως υπαινίσσομαι την ανάγκη για πιο υπεύθυνη αντιμετώπιση του εκκλησιαστικού λόγου, αυτού που συνιστά συνάμα ευλογία και κατάρα.

Δ) Τελευταίο και καθοριστικό ερώτημα, το *πώς θα χειριστούμε τα μεταβιβαστικά και αντιμεταβιβαστικά προβλήματα της ποιμαντικής σχέσης*. Φάνηκε νομίζω πως η άγνοιά τους, η αδιαφορία γι' αυτά, και οι λάθος χειρισμοί, όλα καταλήγουν σε περιορισμό της ελευθερίας. Η ανελευθερία γίνεται πάντα η εύκολη λύση η οποία στεγάζει ποικίλα κίνητρα, ο 'τόπος' όπου στραγγίζουν ελλείμματα, στρεβλώσεις, άμυνες, άγχη, φοβίες, περιοχές που δεν αντέχονται. Η ανελευθερία προσφέρεται ως η χωματερή όταν αποτυγχάνει το δύσκολο άθλημα της σχέσης, προσφέρεται ως η ψευδολύση της αμηχανίας, ως η αναβολή της αυτογνωσίας. Η ανελευθερία, ως πράξη στρεφόμενη είτε κατά του άλλου είτε κατά του εαυτού, αποτελεί μια μη ειδική απάντηση στις εξειδικευμένες ποικιλόμορφες αγωνίες και των δύο μερών, ποιμένα και ποιμαινόμενου, αγωνίες που διστάζουν να δουν το φως, δηλαδή που διστάζουν να προσληφθούν και από τον Θεό και από την εκκλησιαστική κοινότητα. Αλλά το απρόσληπτο μένει και αθεράπευτον, όπως διδαχθήκαμε από τους Πατέρες μας.